

**5-SHO‘BA. TA’LIMDA TARBIYAVIY, IJTIMOIIY ISH NAZARIYASI,  
AMALIYOT VA PSIXOLOGIK MASALALAR**

**OLIY TA’LIMDA AMALIY PSIXOLOGIK MASHG‘ULOTLARNING  
SAMARADORLIGINI OSHIRISH**

**A.K. Shamshetova**

*O‘zbekiston davlat jahon tillari universiteti,  
pedagogika va psixologiya kafedrasi professori,  
psixologiya fanlari doktori (DSc).*

**Annotatsiya.** Ushbu maqolada oliy ta’limda amaliy psixologik mashg‘ulotlarni olib borishga oid tavsiyalar, psixologik xizmatning samaradorligini oshirish masalalari yoritilgan.

**Kalit so‘zlar.** Amaliy psixologiya, talaba yoshlar, psixologik xizmat, o‘z-o‘zini baxolashi, talaba motivatsiyasi, ijtimoiy faollik darajasi.

Bugungi kunda inson hayotini yaxshilash, samarali muloqot qilish, muammolarni hal etish, va ruhiy barqarorlikni ta’minlash uchun zarur vosita hisoblanadi. "Amaliy psixologiya bugungi kunda" mavzusi juda dolzarb va zamonaviy hisoblanadi. Chunki hozirgi kunda jamiyat tez o‘zgarmoqda, stress, ruhiy zo‘riqish, sotsial muammolar, texnologiyalar ta’siri kabi omillar insonning ruhiy holatiga to‘g‘ridan to‘g‘ri ta’sir qilmoqda. Ana shunday sharoitda amaliy psixologiyaning roli yanada ortib bormoqda. Yangi asrda odamlarning e’tiborini tobora ko‘proq odam bilan bog‘liq fanlar jalb qilmoqda. Hozirgi kunda amaliy psixologiyaga qiziqish katta va tasodifiy emas va jamiyat juda sekin bo‘lsa-da, aslida shaxs bilan bog‘liq bo‘lgan barcha psixik jarayonlarini va uning holatini o‘rganish, inson resurslarini, ongli harakatini, tashabbusini qadrlay boshlaydi, mustaqil fikr yoki fikr erkinligi, faolligi hamda qobiliyatini farqlay boshladi.

Bugungi sivilizatsiyaning negizi inson resurlariga bog‘liq ekanligini olimlar ta’kidlab o‘tishadi, insoniyatni barcha yutuqlari va kamchiliklari negizida ham inson psixologiyasining alohida o‘rnini belgilab beradi.

Psixologiyaning amaliy yo‘nalishi insonni ichki aqliy olami va insonning ma’naviy rivojlanishi haqidagi fan deb ham ta’kidlab o‘tishgan [4].

Bizning murakkab hayotimiz, xilma-xil hayotimiz doimo inson uchun ham professional, ham shaxsiy juda ko‘p muammolarni keltirib chiqaradi. Ular bir-

biri bilan chambarchas bog’liq va inson yaratilgan qarama-qarshi hayotiy vaziyatlardan chiqish yo’lini izlaydi. Uni qanday topasiz? Balki, buni sinov va xato bilan amalga oshirish mumkin, ammo bu katta miqdordagi ruhiy zo’riqishlarni, yo’qotishlar, iqtisodiy xarajatlar bilan bog’liq eng qiyin muammolarni keltirib chiqarishi tabiiy.

Ijtimoiy ish tizimida amaliy psixologiyani maqsadi ilmiy intizom sifatida talabalarning psixologik ish amaliyotida qo’llaniladigan mazmun va asosiy usullar haqidagi fikrlarini shakllantirishdir, bu esa nazariy kurslar doirasida olingan ma’lumotlarni refleksiv tahlil qilishga imkon beradi. Vigotskiy birinchi marta atrof-muhitning rivojlanish ahamiyati haqidagi bayonotida atrof-muhitning o’ziga xos ta’sir mexanizmini aniqlashni aytgan edi, bu aslida bolaning psixikasini o’zgartiradi va odamlarga xos aqliy funktsiyalarning paydo bo’lishiga olib keldi. Bunday mexanizm Vigotskiy o’zi boshqa odamlarning xatti-harakatlarini nazorat qilish uchun mo’ljallangan amaliy ravishda yaratilgan inson stimullarini interiorizatsiyalashni ko’rib chiqdi. Rus psixologi Vigotskiy fikrlarida shaxsni psixik taraqqiy etishida ta’sir ko’rsatuvchi omillarni hisobga olgan holda amaliy vazifalarni ham belgilab olish kerakligini ta’kidlagandi.

Amaliy psixologiyani nazariyasining vazifasi ijtimoiy amaliyotga ilmiy xizmat ko’rsatish, amaliy psixologning kasbiy faoliyatini metodik ta’minlashdan iborat. Amaliy psixologiyani asosiy vazifasi standartlashtirilgan ijtimoiy-psixologik usullar bilan foydalanishga qaratilgan psixologik amaliy yordam ko’rsatish.

Psixologiyada XIX asrning ikkinchi yarmida eksperimental intizom sifatida rivojlanishining boshidan boshlab har doim tadqiqot va ularni qo’llashning amaliy jihatlari o’rtasida muayyan muammolar mavjud edi. Shunday qilib, amaliy psixologiya fanining predmeti odamlarga o’z bizneslari va hayot qiyinchiliklari haqida malakali psixologik yordam ko’rsatish bilan bog’liq bo’lgan uslubiy va tashkiliy muammolar.

Amaliy psixolog mutaxassisiga tashrif buyurishida inson ruhiyati bilan bog’liq muammolarni hal qilishga mo’ljallangan fan ekanligini tushunamiz. Fanni yo’nalishlari umumiy jihatdan quyidagicha:

- maslahat berish xizmatlari;
- psixologik tashxis quyish, (testlar, anketalar va boshqa metodlar);
- psixokorreksiya qilishi.

Amaliy psixologiya psixologiyaning amaliyotga xizmat qiladigan barcha sohalarini birlashtiradi. Uning eng keng tarqalgan maqsadi qiyinchiliklarga duch kelgan odamlarga yordam berish.

Amaliy psixologiya muammolarning uch xil darajasini hal qiladi:

– Tadqiqot-turli ijtimoiy tizimlarda psixologik bilimlarni qo’llash texnologiyalari, usullari va usullarini ishlab chiqish uchun shaxsni rivojlantirish va shakllantirish modellarini o’rganish.

– Amaliy vazifalar-maxsus o’quv dasturlari, amaliy psixologiyaga oid uslubiy materiallar ishlab chiqish, bunday tadbirlarning me’yoriy hujjatlari loyihalarini yaratish.

– Amaliy vazifalar bevosita psixolog-amaliyotchining kasbiy faoliyati joyida belgilanadi.

Amaliy psixolog ruhiy hodisalar va ularning qonuniyatlarini o’rganadi. Ularni boshqarishni, zarur sifatlarni rivojlantirishni va patologik hodisalarni to’xtatishni o’rganadi.

Amaliyotchi psixolog psixodiagnostikani ham olib boradi, psixologik maslahatlarda – shaxsiy va oilaviy masalalarga oydinlik kiritadi, shaxsni, guruhlarni (shu jumladan oilalarni), kollektivlarni psixologik tuzatishlarni amalga oshiradi, muayyan odamlarga psixologik yordam beradi, psixoprofilaktik tadbirlarni o’tkazadi, psixodiagnostik ma’lumotlarga asoslangan xodimlarni tanlaydi, xodimlarni boshqarish psixologiyasi asoslarini biladi va tashkilot, muassasa, firma rahbariyatiga yordam beradi. Amaliy psixologning vazifalarini hal qiladigan beshta faoliyat sohasi mavjud:

1) Psixoprofilaktika, tashkilot xodimlari yoki bolalarni ta’lim muassasasida, o’quv faoliyatida nuqsonlilikka yo’l qo’ymaslik, muassasada qulay psixologik iqlim yaratish, odamlarning psixologik yuklamasini oldini olish va olib tashlash bo’yicha chora-tadbirlarni amalga oshirish ishlarini o’z ichiga oladi.

2) Psixodiagnostika, shaxs yoki guruh haqida psixologik ma’lumot olish, umumlashtirilgan ilmiy nazariya tashxizlar asosida aniq bilimlar, ma’lumotlarni berish.

3) Psixokorreksiya, mijoz ruhiyatining muayyan sohalariga maqsadli ta’sir ko’rsatib, psixologik tuzatishlar kiritish, hamda yoshiga, jinsga mos keladigan psixokorreksion dasturlarni, amaliy tavsiyalarni, yo’l yo’riqlarni ishlab chiqish;

4) Psixologik maslahat, insonni zarur psixologik axborot bilan ta’minlash va shart-sharoitlar yaratish-psixolog bilan muloqot natijasida-hayotning qiyinchiliklarini samarali bartaraf yetishga qaratilgan maslahatlar berishdir;

5) Psixoterapiya -psixologik kasalliklar ko’rinishlari bo’lmagan jiddiy psixologik muammolari bo’lgan mijozga sog’lom psixologik amaliy-klinik yordam berish. Inson ruhiyatiga psixologik yordam shakli hamda tegishli muammolarni o’rganuvchi tibbiy-amaliy psixologiya sohasi.

Amaliy psixologiyaning sanab o’tilgan sohaları psixologning kasbiy faoliyati natijalari uchun mas’uliyatining ortib borishi va ish jarayonida qo’llaniladigan vositalar majmuasining murakkabligiga ko’ra tartibga solinadi. Yo’nalishlar o’rtasidagi farqlarni psixolog tomonidan qo’llaniladigan vositalarni standartlashtirish darajasini ham ko’rish mumkin.

Psixodiagnostika, psixologik maslahat va psixoterapiya eng kam standartlashtirilgan yo’nalish, chunki ular psixologning ijodkorligi va har bir muayyan holatda favqulodda yechimlarni doimiy ravishda izlashni talab qiladi va sohani ta’minlaydi. Keng ma’noda amaliy psixologiyaning vazifalari quyidagilarga kamaytiriladi:

- ruhiy hodisalarning mohiyatini va ularning qonuniyatlarini anglashni o’rganing;
- ularni boshqarishni o’rganing;
- olingan bilimlardan amaliyot tarmoqlarining samaradorligini oshirish uchun boshqa tarmoqlar bilan integratsiyalashgan holda joyida foydalanish

Ruhiy hodisalar qonuniyatlarini o’rganar ekan, psixologlar ob’ektiv olamning inson miyasida aks etish jarayonining mohiyatini ochib beradilar, inson harakatlari qanday tartibga solinishini, aqliy faoliyat qanday rivojlanishi va shaxsning ruhiy xususiyatlari shakllanishini bilib oladilar. Psixika, shaxs ongi ob’ektiv voqelikni aks ettirar ekan, psixologik qonuniyatlarni o’rganish, avvalo, ruhiy hodisalarning inson hayoti va faoliyatining ob’ektiv shart-sharoitlariga bog’liqligini o’rnatish demakdir.

Biroq, har qanday faoliyat har doim tabiiy ravishda insonning hayoti va faoliyatining ob’ektiv shart-sharoitlari bilan emas, balki ba’zan sub’ektiv holatlar bilan ham belgilanadi (insonning munosabati, shaxsiy tajribasi, bu faoliyat uchun zarur bo’lgan bilim, ko’nikma va qobiliyatlarda ifodalangan), psixologiya ob’ektiv sharoitlar va sub’ektiv momentlar nisbatiga qarab

faoliyatni amalga oshirish xususiyatlarini va ularning samaradorligini aniqlash vazifasi bilan duch keladi.

Shunday qilib, bilish jarayonlari (sezgilar, idroklar, fikrlash, tasavvur, xotira) qonuniyatlarini o’rnatish orqali psixologiya o’quv jarayonining ilmiy qurilishiga ko’maklashadi, ma’lum bilim, ko’nikma va malakalarni o’zlashtirish uchun zarur bo’lgan o’quv materialini mazmunini to’g’ri aniqlash imkoniyatini yaratadi. Shaxs shakllanishi qoliplarini aniqlab, psixologiya pedagogikaga ta’lim-tarbiya jarayonini to’g’ri qurishda ko’maklashadi.

Amaliy psixologiya barcha psixologik nazariyalarni amaliyotda qullash, yo’nalishlarida ilmiy tadqiqotlarni asosli izohlash, insonlarga amaliy yordam ko’rsatishga qaratilgan bir qator muhim vazifalarni o’z ichiga oladi. Barcha sohalarda insonlarga va ularni mehnat faoliyatida psixologik xizmatni tashkil etishdan boshlanadi.

**Foydalanilgan adabiyotlar:**

1. Активные методы обучения педагогическому общению и его оптимизация //Под ред. А.А. Бодалева, Г.А. Ковалева. – М.,1983.
2. Безруких М.М. Прописи для леворуких детей. – М., 1997.
3. Бурменская Г.В., Карабанова О.В., Лидерс А.Г. Возрастно-психологическое консультирование. – М., 1990.
4. Практическая психология образования / И.В. Дубровиной: Учебник для студентов высших и средних специальных учебных заведений. – М.: 1997 г. – 528 с.